

הפטרות על פי המנהג התלת-שנתי

הקדמה

בארץ ישראל נהגו לקרוא בתורה במחזור תלת-שנתי, ובכל שבת לקרוא 'סדר' אחד. מנהג הקריאה התלת-שנתי הנוהג בארץ ישראל נזכר בתלמוד הבבלי - "בני מערבא דמסקי לדאורייתא בתלת שנין" (מגילה כט ע"ב) - ומשתקף גם במדרשים ובפיוטים.

חלוקת הסדרים בתורה צוינה בכתבי-היד של המקרא, כגון בכתר ארם צובה וכתב-יד לנינגרד, ולפי הסימון שם מספר הסדרים הכולל בתורה מגיע ל-169 בקירוב. במקורות אחרים משתקף מספר אחר של סדרים, כגון 157 או 141 סדרים.

במנהג הקריאה התלת-שנתי נהגו הפטרות קבועות לכל סדר, והפטרות אלה משתקפות בקטעים רבים מגניזת קהיר. ניתן להצביע על חמישה סוגים של קטעי גניזה הקשורים בהפטרות: (א) רשימות של הפטרות, חלקן כוללות רק את תחילת הפטרה וחלקן – גם את סופה; (ב) מגילות של הפטרות: ההפטרות כתובות מצדו האחד של הדף, בדרך כלל בלא ניקוד וטעמים; (ג) ספרים (מצחפים) של הפטרות, בדרך כלל בניקוד ובטעמים. רוב קטעי הגניזה הקשורים בהפטרות הן מן הסוג הזה; (ד) תרגומים ארמיים של הפטרות; לעתים מופיע פסוק ותרגומו, ולפעמים מילת הפתיחה של הפסוק בעברית ולאחריה התרגום; (ה) הזכרה של הפטרה בשולי מצחף של התורה, לצד ציון הסדר, או בשולי מצחף של הנביאים במקום התחלת הנבואה.

מבדיקת ההפטרות השונות עולים העקרונות האלה: (א) הפסוק הראשון של הפטרה כולל מעין 'גזרה שווה' לשונית לפסוק הראשון (או השני) של הסדר בתורה. הכוונה לשתיים-שלוש מילים משותפות, ולעתים גם לתוכן משותף. למשל: הפטרת הסדר שתחילתו 'ראה החלותי תת לפניך את סיחן' (דברים ב:לא), תחילתה 'אז ידבר יהושע לה' ביום תת ה' את האמרי לפני בני ישראל (יהושע י:ב). (ב) הפטרה איננה ארוכה. מספר הפסוקים בהפטרה נע בין חמישה לאחד עשר. (ג) הפטרה מסיימת בפסוק שעניינו טובה או ברכה. לעתים מדלגים בסוף הפטרה (על פי ההלכה ש"מדלגין בנביא" - מגילה כד ע"א), אל פסוק או פסוקים שעניינם טובה או ברכה, ומסיימים בהם. (ד) אין אחידות במקום סיום הפטרה: הקישור המילולי שבתחילת הפטרה הוא העיקר; מספר הפסוקים הנקראים והפסוקים החותמים אינם אחידים בכתבי-היד.

מקור נוסף להכרת ההפטרות הם פיוטיהם של כמה מפייטני ארץ ישראל - ינאי, יהודה ושמעון בירבי מגס – שנהגו לשבץ את הפסוק הראשון בהפטרת הסדר במקום קבוע בפיוט שפייטו על כל סדר וסדר.

בדרך כלל קיימת אחידות בין הנתונים המתקבלים מעשרות כתבי-היד ומן הפיוטים. מן הנתונים עולה עדות למחזור בן כ-158 סדרים, ולכל אחד מהם הפטרה קבועה. למקצת הסדרים היו שתי הפטרות חלופיות: מקצת העדויות מורות על הפטרה זו ומקצתן על הפטרה אחרת.

הרשימה הבאה להלן כוללת את רשימת הסדרים והפטרותיהם בלבד. בסדרים שנמצאו להם עדויות לשתי הפטרות, הובאו שתיהן בטבלה, וזו המתועדת פחות צוינה בספרה (2). במקומות שבהם אין עדות מפורשת לנקודת ההתחלה של הפטרה בא סימן שאלה. הובאו כאן רק הפטרות שנמצא להן תיעוד בגניזה (ולא הפטרות העולות רק מן הפיוטים).

ההפטרות לסדרים 140-141 התגלו לאחרונה. כנס מיוחד לציון השלמת רשימת הפטרות לכל הסדרים נערך ביד בן צבי בירושלים ביום ז' במרחשוון תשע"ז (8 בנובמבר 2016).

רשימה מפורטת יותר, ובה רישום מלא של כל העדויות, מובאת [באתר שלי במרשתת](#).

בשנת תשמ"ט פרסמתי ב'תרביץ' טבלה של ההפטרות התלת-שנתיות.¹ הנתונים בטבלה נאספו ממקורות שונים. חלקם פורסמו במאמרים ובספרים, על ידי יעקב מאן, נתן פריד ומ"ק דיוויס; חלקם נמסרו לי על ידי חוקרים: יוסף יהלום, בנימין לפלר, בנימין אליצור וג'פרי כאן. לאחר שנתפרסם המאמר נתגלו לי קטעי גניזה נוספים בספריהם של שארל פֶרוֹ וישראל ייבין ובאוסף הגניזה שנתגלה בז'נבה ונמסר לעיוני,² וכן נמסרו לי הפניות לקטעים נוספים על ידי בנימין לפלר, עזרא שבט ומרדכי וינטרויב. הנתונים החדשים השלימו את המקומות החסרים בפסיפס הידיעות על ההפטרות.

אשמח לקבל הערות וידיעות נוספות על קטעי גניזה של ההפטרות.

יוסף עופר - Yosef.Ofer@biu.ac.il

¹ יוסף עופר, 'סדרי נביאים וכתובים', תרביץ נח (תשמ"ט), עמ' 155-189. חלקו השני של המאמר, ובו טבלת ההפטרות, נכלל גם בתוך: ליקוטי תרביץ ו: מקראה בחקר התפילה, ליקט והוסיף מבוא: חננאל מאק, ירושלים תשס"ג, עמ' 149-185.

2 Charles Perrot, La Lecture de la Bible dans la Synagoge: Les anciennes lectures palestiniennes du Shabbat et des fêtes, Hildesheim 1973; ישראל ייבין, מסורת הלשון העברית המשתקפת בניקוד הבבלי, ירושלים תשמ"ה, עמ' 135 (כ"י אב64), 139 (כ"י אב77); יוסף עופר, "קטעי מקרא" (קטלוג), בתוך: דוד רוזנטל, אוסף הגניזה הקהירית בז'נבה: קטלוג ומחקרים, ירושלים תש"ע, עמ' 56 (כ"י 147).

טבלת ההפטרות על פי מנהג הקריאה התלת-שנתית

סדר	תחילת הסדר	ההפטרה	פסוק התחלה
1	בראשית א:א	כי הנני בורא	ישעיה סה:ז
2	בראשית ב:ד	תולדות השמים	ישעיה נא:ו
3	בראשית ג:כב	הן האדם	יחזקאל כח:ג
4	בראשית ה:א	זה ספר	ישעיה כט:יח
5	בראשית ו:ט	תולדות נח	ישעיה נד:ט
6	בראשית ח:א	ויזכר אלקים	חבקוק ג:ב
7	בראשית ח:טו	צא מן התבה	ישעיה מב:ז
8	בראשית ט:יח	ויהיו בני	ישעיה מט:ט
9	בראשית יא:א	ויהי כל הארץ	צפניה ג:ט
10	בראשית יב:א	לך לך	יהושע כד:ג
11	בראשית יד:א	ויהי בימי אמרפל	ישעיה מא:ב
12	בראשית טו:א	במחזה לאמר	ישעיה א:א
		(2) הנה שכרו אתו ?	ישעיה מ:י
13	בראשית טז:א	ושרי אשת	ישעיה נד:א
14	בראשית יז:א	ויהי אברם	ירמיה לג:כה
		(2) כי ההרים	ישעיה נד:י
15	בראשית יח:א	וירא אליו	ישעיה לג:ז
16	בראשית יט:א	ויבאו שני	ישעיה יז:ד
		(2) והנה איש זקן	שופטים יט:טז
17	בראשית כ:א	ויסע משם	ישעיה סא:ט
18	בראשית כא:א	וה'פקד	שמ"א ב:כא
19	בראשית כב:א	והאלהים נסה	ישעיה לג:ז
20	בראשית כד:א	ואברהם זקן	ישעיה נא:א
21	בראשית כד:מב	ואבא היום	ישעיה יב:ג
22	בראשית כה:א	ויסוף אברהם	שמ"ב ה:ג
23	בראשית כה:יט	ואלה תולדות	ישעיה סה:כג
24	בראשית כו:יב	ויזרע יצחק	ישעיה סב:ח
25	בראשית כז:א	ויהי כי זקן	ישעיה מו:ג
26	בראשית כז:כח	ויתן לך	מיכה ה:ו
27	בראשית כח:י	ויצא יעקב	הושע יב:ג
28	בראשית כט:לא	וירא ה' כי שנואה	ישעיה ס:טו
29	בראשית ל:כב	ויזכר אלהים	שמ"א א:יא
30	בראשית לא:ג	שוב אל ארץ	ירמיה ל:י
		(2) עמי מה עשיתי לך	מיכה ו:ג
31	בראשית לב:ד	וישלח יעקב	עובדיה א:א
32	בראשית לג:יח	ויבא יעקב שלם	נחום א:יב
33	בראשית לה:ט	וירא אלהים אל יעקב	ישעיה מג:א
34	בראשית לו:א	וישב יעקב	ישעיה לב:יח
35	בראשית לח:א	ויהי בעת ההיא	ישעיה לז:לא
36	בראשית לט:א	ויוסף הורד מצרימה	ישעיה נב:ג
37	בראשית מא:א	מקץ... ופרעה חלם	ישעיה כט:ח
38	בראשית מא:לח	הנמצא כזה איש	ישעיה יא:ב
39	בראשית מב:יח	ויאמר אליהם	ישעיה נ:י
40	בראשית מג:יד	ואל שדי	ירמיה מב:יב
41	בראשית מד:יח	ויגש אליו יהודה	יהושע יד:ו

פסוק התחלה	ההפטרה	תחילת הסדר	סדר	
זכריה י:ו	וגברתי את בית יהודה	ואת יהודה	בראשית מו:כח	42
מל"ב יג:יד	ואלישע חלה	אביך חלה	בראשית מח:א	43
ישעיה מג:כב	ולא אתי קראת	ויקרא יעקב	בראשית מט:א	44
זכריה יד:א	הנה יום בא	בנימין	בראשית מט:כז	45
שמ"א ט:א	(2) איש מבן ימין			
ישעיה כז:ו	הבאים ישרש	ואלה שמות	שמות א:א	46
ישעיה מ:יא	כרעה עדרו	ומשה	שמות ג:א	47
ישעיה נה:יב	כי בשמחה תצאו	וילך משה	שמות ד:יח	48
ישעיה מב:ח	אני ה'	וארא אל	שמות ו:ב	49
יואל ג:ג	ונתתי מופתים	כי ידבר	שמות ז:ח	50
ישעיה לד:יא	וירשוע קאת	השכם בבקר	שמות ח:טז	51
שמ"א ו:ו	ולמה תכבדו	הכבדתי	שמות י:א	52
מיכה ז:טו	כימי צאתך	עוד נגע	שמות יא:א	53
חגי ב:ו	(2) עוד אחת			
ישעיה כא:יא	משא דומה	ויהי בחצי	שמות יב:כט	54
מל"ב יט:לה	(2) ויהי בלילה			
ישעיה מו:ג	שמעו אלי	קדש	שמות יג:א	55
ישעיה סה:כד	טרם יקראו	מה תצעק	שמות יד:טו	56
ישעיה מט:י	לא ירעבו	הנני ממטיר	שמות טז:ד	א56
ישעיה נח:יג	אם תשיב משבת	עד אנה	שמות טז:כח	57
ישעיה לג:יג	שמעו רחוקים	וישמע יתרו	שמות יח:א	58
ישעיה סא:ו	ואתם כהני	ואתם תהיו	שמות יט:ו	59
ישעיה נו:א	שמרו משפט	ואלה המשפטים	שמות כא:א	60
ישעיה מח:י	הנה צרפתיך	אם כסף	שמות כב:כד	61
מלאכי ג:א	הנני שלח	הנה אנכי	שמות כג:כ	א61
ישעיה ס"ז	תחת הנחשת	ויקחו לי	שמות כה:א	62
ישעיה סו:א	השמים כסאי	ואת המשכן	שמות כו:א	63
יחזקאל טז:י	ואלבישך רקמה	ועשית פרכת	שמות כז:א	64
הושע יד:ז	ילכו יונקותיו	ואתה תצוה	שמות כז:כ	65
ירמיה יא:טז	(2) זית רענן			
ישעיה סא:ו	כהני ה'	זה הדבר	שמות כט:א	66
מלאכי א:יא	כי ממזרח שמש	ועשית מזבח	שמות ל:א	67
ישעיה מג:ז	כל הנקרא	ראה קראתי	שמות לא:א	68
שמ"ב כב:י	ויט שמים וירד	ויפן וירד	שמות לב:טו	69
ירמיה לא:לב	כי זאת הברית	כתב לך	שמות לד:כז	70
מל"א ח:ח	ויאריכו הבדים	ויעש בצלאל	שמות לז:א	71
ירמיה ל:יח	שב שבות	אלה פקודי	שמות לח:כא	72
ישעיה לג:כ	חזה ציון	ויביאו את	שמות לט:לג	73
מיכה ו:ט	קול ה'	ויקרא	ויקרא א:א	74
ישעיה מח:כ	(2) אני אני דברתי... קראתי			
שמ"א ג:ד	(3) ויקרא ה' אל שמואל			
יחזקאל יח:ד	כל הנפשות	נפש כי תחטא	ויקרא ד:א	75
זכריה ה:ג	זאת האלה	ונפש ... ושמעה	ויקרא ה:א	76
מלאכי ג:ד	וערבה	זה קרבן	ויקרא ו:יב	77
שמ"א ב:כח	ובחר אותנו	קח את אהרן	ויקרא ח:א	78

פסוק התחלה	ההפטרה	תחילת הסדר	סדר	
יחזקאל מג:כז	ויכלו את הימים	ביום השמיני	ויקרא ט:א	79
יחזקאל מד:כא	ויין לא ישתו	יין ושכר	ויקרא י:ח	80
ישעיה מ:טז	ולבנון	זאת החיה	ויקרא יא:א	81
ישעיה לו:ז	בטרם תחיל (?)	אשה כי תזריע	ויקרא יב:א	82
ישעיה ז:כ	ביום ההוא יגלח	בראש	ויקרא יג:כט	83
ישעיה נז:יז	בעון בצעו	תורת המצורע	ויקרא יד:א	84
ישעיה ה:ט	הוי מגיעי	ונתתי נגע	ויקרא יד:לג	85
הושע ו:א	לכו ונשובה	איש איש כי	ויקרא טו:א	86
יחזקאל טז:ט	וארחצך במים	ואשה כי יזוב	ויקרא טז:כה	87
ישעיה ד:ד	(2) רחץ ה'			
ישעיה לו:ג	שוחט השור	אשר ישחט	ויקרא יז:א	88
ירמיה יב:ב	דרך הגוים	כמעשה ארץ	ויקרא יח:א	89
ישעיה מ:יז	(2) כל הגוים ?			
ישעיה ד:ג	הנשאר בציון	קדשים	ויקרא יט:א	90
ישעיה סה:כב	לא יבנו	ונטעתם	ויקרא יט:כג	91
יחזקאל מד:כה	ואל מת אדם	אמר אל	ויקרא כא:א	92
ישעיה נו:ז	והביאותים	אשר יקריב	ויקרא כב:יז	93
יואל ד:יד	שלחו מגל	וקצרתם	ויקרא כג:ט	94
ישעיה כד:ב	והיה כעם	וכי תמכרו	ויקרא כה:יד	95
ישעיה לה:ג	חזקו ידים	וכי ימוך	ויקרא כה:לה	96
ישעיה א:יט	אם תאבו	אם בחקתי	ויקרא כו:ג	97
שופטים יא:ל	וידר יפתח	איש כי יפלא	ויקרא כז:א	98
הושע ב:טז	לכן הנה אנכי	במדבר	במדבר א:א	99
ישעיה לה:א	(2) יששום מדבר			
ישעיה מט:ו	ויאמר נקל	איש על דגלו	במדבר ב:א	100
ישעיה מה:יט	לא בסתר דברתי	ואלה תולדות	במדבר ג:א	101
ישעיה מח:ט	למען ... לבלתי הכריתך	אל תכריתו	במדבר ד:יז	102
הושע ד:יד	לא אפקוד	כי תשטה	במדבר ה:יא	103
ישעיה מד:ג	כי אצק מים	כה תברכו	במדבר ו:כב	104
ירמיה לא:יט	הבן יקיר	ביום השביעי	במדבר ז:מח	105
זכריה ד:ב	ראיתי והנה מנורת	בהעלתך	במדבר ח:א	106
ישעיה כז:ג	והיה ביום ההוא יתקע	עשה לך	במדבר י:א	107
ישעיה כד:כג	וחפרה הלבנה	אספה לי	במדבר יא:טז	108
ישעיה נט:א	הן לא קצרה	היד ה' תקצר	במדבר יא:כג	109
יהושע ב:א	וישלח יהושע	שלח	במדבר יג:א	110
ישעיה נב:ה	ועתה מה לי	עד אנה	במדבר יד:יא	111
ישעיה נו:ז	והביאותים	כי תבאו	במדבר טו:א	112
ישעיה נו:ג/ו	(2) ואל יאמר בן הנכר (3) ובני הנכר			
הושע יב:ב	חלק לבם	ויקח קרח	במדבר טז:א	113
ישעיה יא:א	ויצא חטר	וקח מאתם	במדבר יז:טז	114
ישעיה סב:ח	נשבע ה'	ואל הלויים	במדבר יח:כה	115
עובדיה א:א	חזון עובדיה	וישלח משה	במדבר כ:יד	116
מיכה ז:טז	יראו גוים	וירא בלק	במדבר כב:ב	117

פסוק התחלה	ההפטרה	תחילת הסדר	סדר	
ישעיה מט:כג	והיו מלכים	מי מנה	במדבר כג:י	118
יואל ד:יח	יטפו ההרים	וישב ישראל	במדבר כה:א	119
מלאכי ב:ה	בריתי היתה	פינחס	במדבר כה:י	120
ישעיה נז:ג	בזעקך יצילוך	לאלה תחלק	במדבר כו:ג	121
ישעיה מז:ג	מי תכן את רוח	יפקד ה'	במדבר כז:טו	122
מלאכי ג:ד	וערבה לה'	וביום הביכורים	במדבר כח:כו	123
ישעיה מה:כג	בי נשבעתי	ראשי המטות	במדבר לב:ב	124
יחזקאל כה:יד	ונתתי את נקמתי	נקם נקמת	במדבר לא:א	125
ישעיה מט:כד	היקח מגבור	שא את ראש	במדבר לא:כה	126
יהושע כב:ח	בנכסים רבים	ומקנה רב	במדבר לב:א	127
ישעיה יא:טז	והיתה מסלה	אלה מסעי	במדבר לג:א	128
יחזקאל מה:א	ובהפילכם את	זאת הארץ	במדבר לד:א	129
יהושע כא	תנו לכם	והקריתם לכם	במדבר לה:ט	130
זכריה ח:טז	אלה הדברים	אלה הדברים	דברים א:א	131
ירמיה לב	(2) את כל הדברים?			
עובדיה א:כא	ועלו מושיעים	רב לכם	דברים ב:ב	132
יהושע י"ב	אז ידבר יהושע	ראה החלתי	דברים ב:לא	133
ישעיה לג:ב	ה' חננו	ואתחנן	דברים ג:כג	134
ישעיה מב:ז	נסגו אחור	כי תוליד	דברים ד:כה	134א
יהושע כ:ח	ומעבר לירדן	אז יבדיל	דברים ד:מא	135
זכריה יד:ט	והיה ה' למלך	שמע ישראל	דברים ו:ד	136
ישעיה נד:י	כי ההרים ימושו	והיה עקב	דברים ז:יב	137
יהושע א:י	ויצו יהושע	שמע ישראל	דברים ט:א	138
מל"א ח:ט	אין בארון	בעת ההיא	דברים י:א	139
ישעיה ל:כג	ונתן מטר זרעך	כי הארץ אשר	דברים יא:י	140
ישעיה נד:ב	הרחיבי מקום אהלך	כי ירחיב	דברים יב:כ	141
ישעיה מו:ג	שמעו אלי ?	בנים אתם	דברים יד:א	142
ישעיה כט:יט	ויספו ענוים	כי יהיה בך	דברים טו:ז	143
ישעיה כט:כב	(2) לכן כה אמר			
ישעיה א:כו	ואשיבה שפטיך	שפטים	דברים טז:יח	144
ישעיה לב:א	הן לצדק	אשימה עלי	דברים יז:יד	145
ישעיה סו:יב	הנני נטה אליה	כי תקרב	דברים כ:י	146
ישעיה לא:ה	כצפרים עפות	כי יקרא קן	דברים כב:ו	147
ישעיה א:טז	רחצו הזכו	כי תצא מחנה	דברים כג:י	148
ישעיה יט:כא	ונודע ה' למצרים	כי תדר	דברים כג:כב	149
הושע י"ב	זרעו לכם לצדקה	כי תקצר	דברים כד:יט	150
יחזקאל מד:ל	וראשית כל בכורי	כי תבוא	דברים כו:א	151
ישעיה נה:ב	למה תשקלו כסף	והיה אם	דברים כח:א	152
ישעיה נה:ג	(2) הטו אזנכם			
יהושע כד:א	ויאסף יהושע	אתם נצבים	דברים כט:ט	153
ישעיה ס:כא	(2) ועמך כלם צדיקים			
ישעיה מח:יח	לוא הקשבת למצותי	כי המצוה	דברים ל:יא	154
מל"א ב:א	ויקרבו ימי דוד	הן קרבו	דברים לא:יד	155
ישעיה א:ב	שמעו שמים	האזינו	דברים לב:א	156
יהושע א:א	והיה אחרי מות	וזאת הברכה	דברים לג:א	157

הערות:

לסדרים מס' 45, 56א, 61א, 134א. הסדרים האלה אינם קיימים בחלק מן המנהגים, כלומר: יש רשימות הפטרות שעולה מהן כי בעליהם לא קבעו סדר במקומות האלה.

לסדרים מס' 140, 141: ההפטרות לסדרים האלה לא היו ידועות עד לאחרונה. עתה התגלו שתי עדויות להן, בכתב-יד מסנט-פטרסבורג (אוסף אנטונין) ובכתב-יד מאוסף קמברידג'. בכך הושלמה רשימת ההפטרות התלת-שנתיות. כנס לציון השלמת רשימת ההפטרות נערך כנס מדעי ביד בן צבי, ביום ז' במרחשוון תשע"ז (8 בנובמבר 2016).

רשימה מפורטת יותר, ובה רישום מלא של כל העדויות, מובאת [באתר שלי במרשתת](#). ברשימה המפורטת נרשמו גם הפטרות שעולות מפיטיהם של הפייטנים שמעון בירבי מגס ויהודה, ואין להם עדות מקטעי הגניזה שנתגלו עד כה.